

nebit, si tamen dignus cui conferatur, appareas. Vetus quippe tritico, et germinabit quasi vinea, quæ transiit ex Ægypto, Palæstinam latis finibus occupaverat, et memoriale vestrum sicut vinum erit Libani: id est, gloriæ vestræ erit tanta fragrantia, quanta vini quod optimum in monte Libano generatur.

Vers. 9. — *Effraim, quid mihi ultra idola? ego exaudiam et dirigam eam, ut abietem virentem, ex me fructus tuus inventus est.* Quæ cum ita sint, inquit, ut disputatio nostra perdocuit: id est, unam hanc esse viam salutis, quam cultus nostri numinis religioque patefecit: ponite profanitati [Ant. profanitalis] saltem modum, cujus nunquam sentire debueratis exordium: et uni, qui verus est, Domino, tota fide ac devotione cohærescite: nec veritatem ejus in mendacio tenendam putetis, ut incommunicabile nomen idolis adscribatis. Sed scitote, quod non solum præceptis, verum ipsa negotiorum voce didicistis, me unum esse, cujus sicut cultiores æterna felicitate potiantur, ita desertores æternis miseriis obruantur. Ego sum enim qui exaudio supplicantes, qui possum et soleo sanare contritos, dirigere contortos, fecundare steriles, invenire percunctos, suscitare mortuos, et in eam celsitudinem, quos vegetavero, sublimare, ut de palmis aut rubis in abietes et cupressos proficisse videantur.

475 Vers. 10. — *Quis sapiens, et intelligit ista? intelligens et sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, et justis ambulabunt in eis: prævaricatores vero corrumpunt in eis.* Merito volumen suum admiratione conclusit, cujus utilitatem et per præcepta et per exempla monstraverat. Simul, ut doceret, causam omnem peccatorum et miseriarum destitutia contigisse, laudavit sapientem, qui omnia quæ sunt disputata perpendens, utilitatem viarum sacrarum floemque cognosceret: quod per eas justis videlicet cum severitate graderentur, prævaricatores autem qui que corruperent, admittendo videlicet sa-

^a Antea sapiens intelligit, renuentibus aliis libris, ipsaque Auctore nostro sub finem, ubi versus hunc repetit.

^b Aut verbum hoc cesserat, negandi significatu accipiendum est, ut idem sit atque defecerat, et continue defecit: aut nullus accesserat, legendum est.

criegia, et exitia sustinendo. Notandum sane quod etiam loca ista, quæ secundum prædictam a propheta historiam, prout captus noster ferebat, exposui, etiam ad majorum rerum significat quem possint valere. Nam illud quod de Sennacherib dictum est, *Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus, inferne*, etiam de ampliore negotio, secundum quod gentium magister ostendit, accipi potest. Nam cum ad Corinthios super manifestanda resurrectione loqueretur: *Ubi est, mors*, inquit, *aculeus tuus? ubi est, mors, victoria tua? Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum Dominum nostrum* (1. Cor. 15.). Hic enim quasi ventus urens, quippe qui ignem venerit mittere super terram (Luc. 12.), de deserto 476 ascendisse perhibetur, quia de utero Virginis, ad quam secundum naturæ leges vir quasi cultor cessaret, genuerit: et veias mortis fontemque ejus fecit arcescere, ut non haberet jus secundo repetendi eos, quos semel in æterna gaudia Redemptor suscitasset. Incarnationis siquidem ipsius sacramento, ros gratiæ in Ecclesiarum arva descendit, ut passim diversis virtutibus fructuosa vitis liliisque prodirent, et fieret multiplicationis fidelium tanta felicitas, quanta esset agri pleni frugibus, fructibus, floribus gloriantis. Sicque convertentur sedentes in umbra ejus, id est diversæ nationes sub protectione Ecclesiæ requiescere concupiscent, et et corporalis, et spiritualis vigoris alimoniam in vino, et tritico consequantur. Igitur illa, quæ sub Ezechia est, impleta liberatio, a libertate, quam Christus tradidit, et cumulatus explicetur, et gratius. *Quis sapiens, et intelligit ista? intelligens, et sciet hæc?* Quia videlicet positus sit Dominus in ruinam et resurrectionem multorum: nec per calles ejus confidenter incendant, in quibus sectatores criminum collabuntur, nisi qui ex toto pectore confitentur Christum Dei esse virtutem Dei que sapientiam, unusque cum eo fieri spiritus, quis stansque contendant.

Prior sensus natus est magis, atque Auctoris menti conformior: aliter clarioribus paulo verbis exponitur. Alterutrum orationis contextus, et propositæ mysticæ series omnino exigit.

^c Lectum antea *Intelligit*.

COMMENTARIUS IN JOEL PROPHETAM^a.

477 Cum ad hæc prophetica, vel abdita, vel si competentius nemora dixerim, audax quidem, sed ammiculis religionis potius quam temeritatis innexus, percunctator accederem: si frui sensibus liceret, haud plebeia luce perspicuis, sed arcano splendore reverendis, quam Editionem assumere (sunt enim

^a Vetus inscriptio erat *Rufini Aquilejensis Presbyteri in Joel*, etc. Idem certe Auctor est, qui præcedentes in Oseam Commentarios elaboravit, sequo ipse in hujus contextu operis prodit.

^b Lectum contrario sensu est haecenus aut, pro haud negandi particula, quam nos substituumus. Mox quoque assumerem scriptum vitiose erat pro assumere. Interpunctionis peccata, quæ sensum ferme evertebant, dissimul. Cæterum comparandus hic est locus cum illo, quem habet Auctor initio Commentariorum in Osee, de eadem versione ista ex Hebræo, quam de nomine vocat Hieronymianam.

pluribus) delegissem: notavi videlicet ultimam quæ secundum Hebræum vocatur, quod in ea magis elocutionum esset integritas, quæ vel docentis affectum, vel comminantis exprimeret. Ipsius ergo Translationis judicio [Forte indicio] comperimus, alium esse XII. Prophetarum ordinem apud Hebræos, e quam

^c Ex Hieronymo, qui Praefat. Comment. in hunc eundem Prophetam, *Non idem, ait, ordo est duodecim Prophetarum apud LXX. interpretes, qui in Hebraica veritate retinetur. Illi enim, etc.*, quæ referenda ad verbum huc sunt. Et sub initium Commentarii: *Quomodo autem in Osee Propheta..... sub nomine Ephraim, ad decem Tribus confertur vaticinium.... sic in Joel, qui juxta Hebræos secundus est, omne quod dicitur ad Tribum Juda, et ad Jerusalem pertinere credendum est.... Tempora quoque in quibus prophetavit, eadem debemus accipere, quæ et in Osee legimus, etc.*

quem vulgatio Editio continet. Per illud, quod non in omnibus prophetis indices temporum tituli prælegantur, nentiquam incertum fit, quibus ætibus eorum singuli prophetaverunt: quandoquidem traditio per manus missa commendat, sub illis regibus eorum, qui sine titulis leguntur, viguisse doctrinam, sub quibus ante eos prophetaverunt, qui titulis instruantur. Proinde et beatus J. el videris an æquævus inter cœvos sancto Oseæ, quem ante eum legitimus, comprobetur: eorundem videlicet regum crudelitatem contumeliasque perpetuens, eadem sacrilegia populi furentis accusans, eadem impudentia criminosis tormentis denuncians.

CAPUT PRIMUM.

Incipit autem ad admirantis potius, et quasi commiserantis affectu:

Vers. 1. — *Verbum Domini, quod factum est ad Joel filium Fatuel.* Hoc, inquit, doctrinæ, imo censure manus imposuit famulo suo doctor æternus: nomine quippe verbi totam, quam visurus est, doctrinam pariter indicavit. Pater quoque prophetæ non de nihilo memoratur: sed quoniam sanctitate potentium, quotiens non solum virtutes, cæterum Majores etiam nominantur, fiat eis cum parentibus suis dignitatis æquatio, sicque et illi, vel justî, vel prophetæ, vel pontifices judicentur. Hæc ergo causa laudandæ radicis in germine, et honesta et gravis docetur. Illud autem quod quidam Commentatores etymologias etiam nominum **479** prosequuti sunt, de his videlicet laudum semina colligentes, idest, Joel ^b quod ἀρχαῖος incipiens transferre posuimus, Phatuel *latitudo Dei*, et reliqua in hunc modum, ut puerilia et inepta sunt, ita plus negotii videntur habere, quam commodi.

Vers. 2. — *Audite hoc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ, si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum.* Habitu coniatoris ingreditur, magnitudinem calamitatis quæ Israelitis contigit, narraturus. Ecce, inquit, vocem

* Est aliquid, quod ipsum de nomine Hieronymum non notat, quem certe in animo habuit, aut præ cæteris, aut solum perstringere. Ejus nempe sunt etymologia illæ nomini Phatuel et Joel, ex quibus eruditissimus, et maxime analogicos sensus in rem suam depromit. Phatuel, inquit, in linguam nostram vertitur, latitudo Dei, vel aperiens Deus, ut in Marco legitimus Salvatorem ad sardum, mutumque dicentem, ephpheta, etc., quæ satis concinne ex aliis tribus Scripturæ testimoniis eo refert. Tum, De latitudine et adaperitione generatus, appellatur Joel, quod apud nos sonat, incipiens, vel, est Deus, dicente Apostolo, Fratres, ego me non arbitror comprehendisse, et cætera, quæ de Exodo, Esther, Joanne et Psalmis congerit, et proposito suo a, lat. Quæ Noster cum puerilia et inepta vocare audeat, et quæ plus negotii habeant, quam commodi, ipse fastidiosus homo est, et ab ejus, cujus nomen mentitur, Hieronymiani amuli, Rufini, inquam, ingenio alienus, qui ejusmodi etymologias in suis Commentariis studiose consecratur, ut videre est in Benedictionibus Patriarcharum, iisque jam dudum ab Origenis magistri sui lectione assueverat.

^b Divinandum fuit, quid sibi illud vellet monstrum verbi, quod antea obtinebat; pro Græco enim ἀρχαῖος, quod non substituitur, scriptum erat his literis ἀροκε. Hoc, quas quidem Græcas cœlligere vetus librarius voluit, ut ipsi characterum ductus subiudicant, sed ignotam vocem describendi falli solenne est, et quædam cum Latinis literis similitudo facile fœcum fecit. Sed et prior Editor, quid hoc rei esset, non assequutus, in pejus videtur verbum depravasse interposito puncto. Scriptum fuerit in eo, quo utebatur exemplari, grandioribus literis, ME, quod pro Ke, et NOC, quod pro Hoc accepit. Ut habuerit se rez, quam nos lectionem, ἀρχαῖος, restituitur, vetus

A vestri fletus anticipo, et quod ad invilliam motura erat conquestio, primas enuncio, non vos unis, videlicet alterisque subjacuisse verberibus, excitationes calamitates spumantium instar undarum novis semper præcedentes miserias depulisse. Omnes ergo jam ad audiendum incolæ convenite: vel vos, qui senio vitæ istius plurima pericula collegistis [Ant. collegisti], vel vos qui minus licet habeatis annorum, tamen viginti memoria parentis continere, si quid simile a parentibus accepistis, quale in præsentem confluit ætatem. Immo quid dicam? solos consulamur annales, quasi exemplorum solatia requirentes, cum in eorum conulum miserias gentis nostræ ascendisse perpendam, ut nihil tale vel apud futuros possit existere. Et senes ergo, et habitatores terræ, qui vel percipere auribus, vel audire jubentur, non diversa aut merita signat aut studia, sed simpliciter et audiant, imperatur. Quæ est illud in psalmo: *Audite hæc, omnes gentes: auribus percipite, omnes qui habitatis orbem, et quique terrarum et filii hominum, simul* **B** *in unum dives et pauper* (Psal. 48.). Pluribus utique modis nihil aliud, quam homines quos convocat iudicando, signavit. Quod ideo breviter adnotavi, quia ^a quidam in his vocabulis multam esse differentiam crediderunt, per quæ hoc plurimum inutilium expendere verborum. Sed nos quid propheta cum tantæ admirationis ambitu deferat, audiamus.

Vers. 4. — *Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo.* Diversas calamitatum species comprehendit, quas Judæorum populo deplorat illatas: quarum singulæ cum incidunt, ita fructus anni spemque enervant, ut agricolarum pectora ærumna pariter et formido comminuant. Quæ sane incommoda illis non semel sub plerisque accidisse temporibus, vel ipso quem **480** disserimus propheta, vel Deuteronomio denunciante, colligimus. Unde et illorum opinionem qui hæc omnia de hostibus dicta æstimant, ^f refutamus. Nam et erucam, et locustam, et bruchum, et rubiginem, ad Assyrii et Chaldæi, et

C ipse error insinuat, evincit vero vocis interpretatio, idest, incipiens, quæ nomini Joel etymologia est, confirmat denique Hieronymus in Præfat. Joel, inquit, ἀρχαῖος, idest, incipiens. Vide si lobet et Non num l brum, ab eodem S. Doctore Latine redditum ex Græco Tomo Operum III.

^e Rescribit vetus Editor ad libri oram, unius videlicet, alteriusve, etc. Sed cubat in subsequentibus mendium; et sane miseris pro miseris legi præstabat.

^d Iterum inagno Hieronymo, suppresso nomine, insinuat, verbaque inutilia vocat, quæ ille mysteri notatu dignissima hoc versu proposuit, et lucu entissime explicat. Satis superque sit ad sancti Doctoris vindictam, Lectorem ad ejus eruditissimam expositionem loci amandare, quam cum legerit, dicas ejusmodi nauci et nihili faciet.

^e Vitiose antea legebatur Diversitas.

D Atque heic tertio Hieronymianam expositionem Noster sugillat. Sanctus autem Pater ex Hebræorum traditionibus ipsoque ore ibi loquitur, quos antiquitatum rerumque suarum noverat peritissimos. Erucam, inquit, *HEBRÆI Assyrius interpretantur, Babylonios, atque Chaldæos, qui de uno orbis climate procedentes, tam decem tribuum, quam duarum, hoc est, Israelitici populi cuncta vastarunt. Locustam autem Medos interpretantur, et Persas, qui subverso imperio Chaldæorum, Judæos habere captivos. Bruchum Macedonas, et omnes Alexandri successores, maximeque regem Antiochum cognomento Epiphænem, qui instar bruchi sedit in Judæa, et omnes priorum regum reliquias devoraverit. Rubiginem referunt ad imperium Romanorum, qui quarti et ultimi in tantum oppressere Judæos, ut de suis finibus eos pellerent, etc.*

Macedonici, et Romani populi putaverunt significationem valere: quorum opibus nimirum Judaeorum est attrita Respublica, sub descriptione videlicet locustarum, vicissitudinem hostium publicam esse credentes. Quod utique a viderentur per aliquam consequentiam suspicari, si nihil calamitatum Judaei nisi ab hostibus pertulissent. Cum vero et famem gravissimam, et prodigialem sicut beati Heliae temporibus siccitatem, et mortem subitam variasque corruptiones pertulisse doceantur, quid fuit necesse eam quoque penuriam, quamvis locustarum et bruchorum intulerit mentionem, gentium incursionibus applicare? Intelligentes ergo simpliciter verba prophetica, magis quam eadem alio, quo liberit, transferentes, locustas et erucas non cataphractos equites aut clypeatos pedites, sed vermiculos raripeles et minutas pennatasque accipiamus animantes: quae ita sibi tunc in profanatae gentis tormenta successerunt, ut sedulo custodirent vices nocendi, et si quid praecedentibus remansisset, id totum quae sequebantur absumerent. Quam sane perniciem sanctus Joel impendentem magis, quam jam illatam prophetali intuitu aspectu: et ideo illis, de quibus agatur, miserabili securitate torpentibus, ipse quasi benignus, et spectaculo tali consternatus, exclamat:

Vers. 5. — *Expergiscimini ebrii, et flete, et ululate omnes qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam perit ab ore vestro.* Moraliter prorsus inchoata conquestio, quae in calamitate communi illos primum, qui gravius eorum eadem laturi doceantur, appellat. Acerbius enim mordet penuria delictis assuetos, et luxuriosos non solum inopia, sed etiam frugalitas ipsa tormentum est. Cum ergo egestatis esset incommoda narraturus, a mediocribus cepit, et deliciarum tantum damna contingit, quae non in communi evinctis, sed belluantibus tantum possunt esse memento: eosque tam viliter aestimat, ut propter solam voluptatem vivere voluisse pronunciet. Proque ut status talium meretur, adjungit, ut diligenter, et expergiscantur, eorum saltem rerum imminente dispendio, quarum studiis est [481] indormire consortio. Nulla vos, inquit, studiorum hactenus habuit cura districtos, nec compunctionis stimulum tantorum criminum conscientia suscitavit: sed servistis omnibus desideriis, quasi ageretis a justitia liberi: victa est patientia iudicis aeterni impudentia et obstinatione peccantium: di crevit vos debitis subjugare verberibus, et prima isthaec deliciarum, quibus abutimini, instrumenta subducere. Cujus sane penuriae quamquam processus etiam ad mediocres inopesque perveniat, vos tamen etiam exordia ipsa cruciabunt. Quos ergo nihil docuit disciplina justitiae, incipiat saltem timoris stimulus experiri, et date lacrymas vitiis, quas officiis non dedistis: quique nunquam doluistis saucitatem innocentiam, flete denique temulentiam destitutam. *Expergiscimini ebrii, et flete: ululate omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quoniam perit ab ore vestro.* Caucasus, inquit, offensionis gravissimae consecratus luxuriae praestitistis: nec laetis tempestivisque conviviiis aut simplici ebrietate contenti, sed vinum permiscendis dulcibus corruptis, et irritamentum epulis artificio comparastis, ut omne vitae spacium inter lasciviam et temulentiam disperiret. Ecce nunc tempus ejusmodi ultionis advenit, quae populandis terrarum fructibus deliciarum potissimum instrumenta subducat. Haec vos ergo primos, inquit, aerumna vexabit [Ant. vexavit], quia frugalitatis ignavis experientia poenarum fit imminutio copiarum. Et quoniam rationis oblitus, bestiarum vos similes reddidistis, in ipsis saltem quibus incu-

A batis thoris et cubilibus, ululate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine, quia perit ab ore vestro. Cum denunciationi propheticae censoris exprobratio permiscetur, ostendit quia homo in honore constitutus non intellexerit (Psal. 48.), et i leireo brutis, quibus se similem reddidit, comparetur, damnum quippe, ut diximus, vitae potans detrimenta, ut quia luxuria aegre sub ipso fragore mole ultionis evigilat, ut quia nescit flere, vel ululet: quae est iud in psalmo: *Famem patientur ut canes, et circumibunt civitatem* (Psal. 58.). Oportuerat ergo, ut ratio vos potius compunctionis stimulet, quam aerumna doloris morsibus exciaret: sed quoniam ejulatu nimio consulentiam perdidistis, ut non jam providere, sed tantummodo sentire possitis, ululate percu si, qui non timuistis admoniti. Et quae est causa talium lacrymarum?

Vers. 6.-8. — *Gens enim ascendit super terram meam, fortis et innumerabilis: dentes ejus ut dentes leonum [Al. leonis], molares ejus ut catuli leonis. Posuit vineam meam in desertum, et ficum meam decorticavit: nudans spoliavit eam et projecit: albi facti sunt rami ejus. Plange sicut virgo accincta sacco super virum puber a suis.* Temporibus quidem illis, quae beati Osee titulo continentur, frequens etiam Assiriorum narratur eruptio: sed quia non uno genere temeratores legis suae rerum conditor affligebat, ideo inter hostiles populationes, has quoque lues accidisse, quas denunciavit propheta, colligimus: in quarum sane descriptionem, multam operam intentus expendit, [482] consilio nimirum et arte medantis: ut salvarem illum timorem, qui illecebras cogit horrescere, in audientium pectoribus commoveret, nec denunciati terroris stimulus sub iudicii brevitate transcurreret, sed consideratione rerum immorari auditorem doceret, cujus emendatum tota haec plagarum ambitio parabat. Nec solum descripsisse contentus, pergit etiam verborum ponderibus augere, quod gesserit. Denique locustarum agmini gentis nomen adscripsit, quasi per turmas manipulosque gradientis, et cujus non minus esset novitas, quam magnitudo formidini. Hujus enim si efficientiam potius, quam membra consideres, videbis dentes ejus leonum catulis, imo ipsis praedandi peritis leonibus conferendos: neque enim difficilior ab his germina, quam ab illis armenta vastantur. Et quanto minus ad victum mortalibus greges constat commodare, quam fruges: tanto amplius frugum, quam gregum populator incommodat, inhiantiaque sanguini guttura bestiarum. Sed ipsum lac frugum et graminum saeviens locusta consumit, et ideo etiam pecora, qui non mandit [K. quae non mandant] interficit. Omnes enim sylvas virore despoliat, et quasi naturae ipsius conditionem, vicladis imitatur: ut ut quemadmodum sole in hyberno divexo, humor arborum ad interiora compellitur, sicque frondium honore deposito, robora nuda consistunt, quae si rusticandi ignarus aspiciat, desperat posse revirescere: ita istud agmen, quod advenire deplorat, haud solum mollia graminum, sed maturam etiam vineta consumet, nec pomis albata vindemia temperabit, dulces quippe fletus amaro dente populabitur, et ita dedita opera totum corticem persequetur, per quem vitalis nimirum poterat succus illabi, ut alba pro viridi sylva visatur. Cum ergo, nec [Ant. ne] creditam sibi frugem terra restituat, nec spontaneus palmitem fructus inclinet, nec pomorum solatia agris annis cultoribus subministret: quid superest, nosse popule, nisi ut calamitatem quam fletibus persequaris? sed ita irriguis et plurimis, ut solent feminae quas luctus viduitatis oppressit, et

a I lectum antea minus recte, videntur.

b Placeret utique magis, ut vigilant.

c Antea stimulus legebatur: quod non mutassem, si et incipiant lectum fuisse plurimum numero.

d Aut haec error ebat, aut in ἰσοχώλων hujus fine post verbum evigilat, et addendum vel expergiscatur:

itaque propriis videtur ad verum. — Vereor ne non sic etiam sensus huius obviis. Edit.

e Admonet vetus Editor legendum iudicii; mox quoque pro consideratione in Ms. exemplari suo haberi consideraturis.

eorum virorum societate privantur, quibus fuerant a virginibus suis tempore copulatae.

Vers. 9. — *Plange sicut virgo circumcincta sacco super viram pubertatis suae: perit sacrificium et libatio de domo Dei* [A. Domini]. Opportune ad regionem migravit oratio: quia enim dixerat viduitatis luctum totius gentis planctibus exequantur, cur hanc similitudinem protulisset, commemoratu regionis absque. Nam sicut saepe alias, ita et apud beatum Osce, quasi in locum uxoris se Deus noster Synagogam adscivisse pronunciat: sed illam adulterarum more conjunctio istius pacta violasse, ac se diversorum deorum cultus subdidisse. Ergo quoniam, et hic ab impendentis calamitatis exordio in immensum narratione processit, et post dispendia quasi primae temulentiae, quae luxuriosis dolenda gravavit, avaritia cumulatissime est egestatis illata, culta pariter et lustra vastantis, per quae haec non solum communis alimonia, sed nec illa, **483** quae secundum religionem erant offerenda, superessent; idcirco quasi ad similitudinem viduae mulieris convenitur, quippe quae per hoc videatur mariti discessione cruciari, quod obligationis et ceremoniarum instrumenta perdidit, quibus per diurna sacrificia et placere Deo, et adherere credebatur.

Vers. 10-12. — *Luxerunt sacerdotes ministri Domini. Depopulata est regio, luxit humus, quoniam devastatum est triticum, confusum est vinum, et elanguit oleum. Confusi sunt agricolae, ululaverunt vitatores super frumento et hordeo: quia perit mes is agri. Vineae confusa est, et ficus elanguit, malograna [Ant. malogravata; al. malogranatum], et palma, et malus, et omnia ligna agri aruerunt, quia confusum est gaudium a filiis hominum. Eo usque ad publicam inopiam pervenisse, vastante videlicet locusta, brucho et rubigine, ut hostiarum quoque indigentia sequeretur, nec per nos Propositionis imponerentur altari, consequenter primi sacerdotes levitaeque lugebant: plebs autem reliqua, quasi ab aeterno conjugio repulsa, viduarum instar (ut diximus) ingemiscit, quia et ipsa terra ornatu omni viriditate ac fertilitatis amissa, squalore lugentis adoperata est. Non enim tristi huic populatae frumenta messor eripuit, non fertilitatem suam vitis, quae gravata constitit, ad dulcia musta perduxit: sed tanta colorea frustratione decepit, ut mendacium suum videatur erubescere. Similis oleas pulsavit invidia, elanguerunt malogravata cum ficibus: nec ullum genus porum meliorem potuit conditione subsistere: sed cum gaudiis spelusque mortalium, tam gramina perierit, quam gramina. Non est dissimulandi tempus doloris, omnes lugentium habitum mentemque suscipite: toterrimum enim genus impendit exitum, quibus tam spes anni laudentanda, quam res est.*

Vers. 13-14. — *Accingite vos, et plangite sacerdotes, ululate ministri altaris, ingredimini, cubate in sacco, ministri Dei mei, quoniam interit de domo Dei vestri sacrificium et libatio. Sanctificate [Ant. Sacrificate] jejunium, vocate caetum, congregate senes, omnes habitatores terrae in domum Dei vestri, et clamate ad Dominum. Magnitudine calamitatis exposita, omnibus quidem populi fletus impendere descripserat, sed quia lacrymarum tantummodo spectaculo commoveri, miserantius potius, quam doctus officium est, propheta autem animo parentis indutus, nihil nisi pro utilitate conciliat: nunc quoque ordinate ad lamenta conducit, ut non vacuis fletibus tempus absumant, miseras suas lugubribus nimirum vocibus persequentes, quod utique, et religiosos et fortes animos deceret: sed ipsa lacrymarum munera secundum sacrae legis regulas ordinate, messem praeparant gradiorum, tantumque aeternis mentis indulgeant, quantum sufficit ad indignationem iudicis, a offen-*

siorem, quam rerum amissionem dolentes. V s prinde, ait, sacerdotes, asperis vestimenta mollia utantur. habitum lugentium animique suscipite, sed et quod ad curam vestram specialiter pertinet allegantes, deesse videlicet, unde divino cultui servatis. Quod vero spectat ad populum: **484** Sanctificate jejunium, id est indicite sub ea denunciatione, ut si quis forte contemserit, quasi sancta violaverit, arguatur. Hoc est, quod ait, Sanctificate jejunium. Similiter autem, inquit, omnes, id est non solum aetate validos, sed quos etiam imbecilles habet vel infantia, vel senectus, pro magnitudine periculi ad communionem officii convocate. Est enim consequens, ut eunctorum repellat afflictio eam calamitatem, quae erat in omnes communiter saevitura. Non autem debet nobis opportunitas intelligentiae subtilis elabi: universis siquidem jejunium communiter imperatur. Convocate, inquit, senes, omnes habitatores terrae in domum Dei vestri. At si illa inopia (quae supra descripta est) totis regionem finibus obtinebat, ita ut nec sacrificium solenne possit offerri, quomodo iterum magnae sanctificationis ambitu jejunium eisdem plebibus imperatur: cum utique sub tanta indigentia constitutis, difficilius factu [Ant. factum] esset cibum parare, quam continuare jejunium? Ergo debemus advertere, quia aliud sit esurire, aliud jejunare: hoc ad exercitationem virtutis respicit, illud vero ad mortalitatis augorem. Ideo non placet Dominum afflictio reorum, sed correctio penitentium: neque opus est tunc, sed compunctione curandis. Sordes enim luxuriae nequaquam aeterna bonis malisque communis, caeterum amica tantum generosis mentibus disciplina depellit. Et ideo jejunium pro, inquit, quod de officio venit, non esuriam quae de supplicio plerumque contingit: vel esurientibus inquam conciliate jejunium, ut quod inopia molestum fecerat, reddat devotum fructuosum. Sed haec nos pro edificatione aut entium dixerimus. Caeterum potest consequentia prophetica sententia maiore compendio vendicari. Impendentem enim calamitatem magis, quam iam irruentem vaticinator annunciat, meritoque admonet sacerdotes, ut plebem ad jejunia convocent, et legitimis supplicationibus occurrant his calamitatibus, quas audiunt imminere.

Dei que sequitur: [Vers. 15-18.] — *A A A diei! quia prope est dies Domini, et quasi vastitas a potente venit. Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt? de domo Dei vestri laetitia et exultatio? Compulerunt iumenta in stercore suo, demolita sunt horrea, dissipatae sunt apothecae, quoniam confusum est triticum. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? quia non sunt pascua eis; sed et greges pecorum disperierunt. Postquam lugentium habitum, ut sacco videlicet operiti, id est amicti cilicis convenirent, propheta composuit: nunc etiam, qua fungi debeant oratione, subjungit, et exclamationem dolentis his terque congeminaus, quasi vim ictuum quibus plaga incutiantur, expressit. Haud ob aliud profecto, quam ut formidinem et compunctionem in cordibus audientium pronuntiatae calamitatis ambitu suscitarer, ac si diceret: Credite oculis meis, credite sensibus, acie prophetali non solum illata, sed etiam ventura cernentibus: ejus nimium quae tolerari nequeat **485** calamitatis pondus insistero, et ad culpas ictus singulos quasi convulsis visceribus collabamur. Sic enim sibi eruca et locusta, brucho, rubigo succedat, ut cessatio praecedentis incommodi, quae respiramentum videbatur aliquid polliceri, graviora miseris tormenta comportet. Ac die, ille Domini, quo reos videlicet destinavit ulcisci, non quasi tenui sit vexatione terribili, sed eam vastationem ferat, quam potentissimus quaeque ultor invehret. Cujus videlicet viribus, nec audacia resistentium quiret ob-*

^a Supplendum tam ejus, id est, iudicis, aut tale quidpiam.

^b Caeteri autem libri omnes, atque ipse Hebraicus

textus nostri praefertunt. Mox quoque, non est pascua, minori numero pro non sunt, etc.

sistere, nec subtrahere quippiam calliditas oculentium [Al. oculentum]. Quod igitur ait, *Vastitas a potente veniet*, vel comparisonem positam accipe, ut non minus valitaram castigationem sciamus, quam si esset potentissimi alicujus regis aevitura victoria. De quo colore etiam illud in psalmo est: *Excitatus tanquam dormiens Dominus, tanquam potens crapulatus a vino*; et, *Percussit inimicos suos in posterioribus, opprobrium sempiternum dedit illis (Psal. 77.)*: vel certe, non per exemplum, sed pro singularitate factam intelligamus commemorationem potentis, nequam unum aut duos, sed cuncta quæ voluerit abaque difficultate patrans, sicque potens Omnipotentem expressisse videatur. *Quia prope dies Domini, et vastitas a potente veniet. Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt?* Non est, inquit, tempus ut impedimentum mediocre formides, et colligendis tantum fructibus a medio etiam collectis calamitas inferatur, sed sub ipsis oculis vestris, ut jam repositis confidatis alimentis: nec solum privatis domibus, sed etiam templi ærario inopiam imminere prædicat, ita ut lætitia, imo consolatio universa pereat. Nec sane ablatis frugibus victum pecora ministrabant, quæ et ipsi perniciem depasti montes, et consumtio viroris indicent. Quibus utique propianthus malis ostendit se propheta pulsari, quod vel ad spirituum sensuum judicium valet, multum se ultra hos corporeos porrigentium, vel ad pompam (ut diximus) descriptionis, in populorum cordibus affectum formidinis commoventem. Ergo quasi speciem interrogantis assumit, dicendo: *Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti?* ut a respondentis parte subjiceret, *Quia non sunt pascua eis. Sed et greges pecorum disporierunt.*

Proinde, cum me ex omni parte intolerabilis circumdet afflictio, b ad te unicum Dominum, manus, voces, vota sustollo: et ut calamitates terræ jam dexter, jam mitis aspicias, animo et corpore stratus imploro. Ecce enim [Vers. 19.] *speciosa deserti flamma consumsit.* In quo sane loco diligens auditor inquirat, quæ in desertis pulchritudo prædicetur agrorum, quam nova hæc exustio invidiosa consumserit: præsertim cum nusquam incendii præcessisset querela? consequentia proinde lectionis ostendit, pulchritudinem hic agrorum frondentes sylvas et læta pascua nominari. Ideo autem non culti, sed deserti ruris amœna laudavit, quia armentorum 486 et gregum fecerat mentionem: quia quoniam per memora lætantur et pascua, his utique aliqua clade corruptis, illi quoque subdun ur exiit. Ignem autem posuit pro vastatione, quam locusta intulisset et bruchus, si ut etiam legimus in psalmo: *Posuit pluvias eorum ravinem, ignem comburentem in terra ipsorum, et percussit viucas eorum, et contrivit omne lignum finium eorum (Psal. 104.)*. Proinde cum omnium sylvarum et graminum virorum ita locusta brachusque consumserit, ut non adesa, sed exusta videantur: consequenter c etiam feræ bestię ad famis pericula pervenerunt, et ad te unum naturali magisterio doctæ suspiciunt, ut remedium periculo propiciatus apportes. Attestantibus quippe sacris cum veritate ac suavitate carminibus. *Omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore. Dante te, illa colligent: aperiente te manum tuam, universa implebuntur jucunditate: avertente te autem faciem tuam, turbabuntur. Auferes enim spiritum eorum et deficient, et in suum pulverem revertentur (Psal. 105.)*. Proinde sic a te etiam ferarum greges remedium, etsi liquidarum vocum inopes, tamen diversis faucium sonis postulant: sicut terrarum area susceptis aptata semini-

bus, aut rorem, aut pluviam, quo germina producantur, expectat. Quod si bene consideres, noster auditor, inesse videbis pondus exemplo: animarum omnium sicut elementorum natura appetentiæ, quæ est utique multo vehementior, comparavit. Sed videamus et reliqua.

CAPUT II.

Vers. 1.-2. — *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ, quia veniet dies Domini, quia prope est. Dies tenebrarum et caliginis, dies nubes et turbinis: quasi mane d extensum super montes.* Cum inquit tempus magnæ vastationis appropiet, civitatis incolæ agrorumque convenient, et orationibus atque fletibus tempus denuntiata calamitatis anticipent. Cujus si ego possem ante ipsa rerum experimenta acerbitatem explicare dicendo, videntur mihi fore tales angorum tenebræ, quales si contingat atra geminari, ut cum noctem caligo et tenebræ faciunt densiorum: imo si his nubes densas, turbinesque consocias, ut solatio siderum penitus excluso, per cæcum aerem fulminum terror intermicet. Quæ tamen imagines solum mali qualitatem laboraverunt indicare, cujus de quantitate in majorem modum acerbitas augeatur. Ita enim vis, de quo loquimur, mali, universa spacia nostræ regionis implevit [Al. implevit], quasi limitibus explicatis, omnes simul montes atque colles mane nitidum, id est, rutilans aurora perfuderit. Unam ergo rem et noci comparavit, et lumini, ut non contrarium aliquid inferret, sed ut dilatationem ejus et acerbitatem diversitate comparisonis exprimeret. *Populus multus et fortis: similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque in annos generationis et generationis.* Quod de locustis magis, q quam de hostibus sit instituta narratio, processu orationis ostendit. Examen quippe 487 ipsum locustarum et bruchorum, cujus irruptione multiplicem calamitatem peperisse describitur, nunc armato exercitui frementique composuit: quod utique per comparisonem non posset inferre, si de militibus fuisset instituta descriptio. Pergit itaque effectum, inquam, mali per varias species explicare, et dicit qualem terrarum faciem, cum veniret, inveniret, qualem reliquerit, cum abiret. Nihil, inquit, simile majorum nostrorum vidit actas, nihil minorum simile videbit.

Vers. 3. — *Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma: quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti: non est qui effugiat eum. Ante faciem ejus, quod dixit, ipsum locustarum incursum voluit indicare, non utique ut faciem locustarum aliud periret incendium, et illas exustæ deinceps rura corrumpere: sed ita, inquit, totas regiones eorum vastabit incursum, ut non minus quam ignis absumserit. Et quia non effluencia probatur incendii, verum levia quæque rerum, ut frondes, ut culmos, ut paleas, crepitanibus volitantibusque flammis celestiter solet penitusque consumi: quæ vero materie plus habuerint firmitatis, majore incendii mora superat: ideo, et ante et post, flammam vigere denunciat. Augendi autem ordinem ex arte custodiens, postquam locustam incendio contulit, regionem quæ vastata sit, terris amœnis irriguisque ait potuisse conferri. *Quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti: non est qui effugiat eum.* Ut tunc utique vis mali grassantia appareat, ut ea quæ fuerint nimis amœna consumserit.*

Vers. 4.-11. — *Quasi aspectus equorum aspectus eorum, et quasi equites sic current. Sicut somitus qua-*

describere: *Sed et bestię agri, quasi area sitiens inbretem, suspexerunt ad te, quoniam ariditatis sunt fontes aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti.*

d Reliqui libri expansionem habent pro extensum.

e Recole quæ superius col. 480 dicta sunt.

a Fortasse aut, pro negandi particula, legendum est.

b Transit explicatum subsequente XIX. versiculum: *Ad te, Domine, clamabo, quia ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis.*

c Nunc aliterum seu XX. exponit, quem et præstat

dirigarum super capita montium ^a exsiliunt sicut sonitus flammæ ignis decorantis stipulam, sicut [Al. velut] populus fortis preparatus ad prælium. A facie ejus cruciabantur populi ^b omnes, vultus mutabuntur in ollam. Sicut fortes current, sicut [Al. quasi] viri bellatores ascendunt murum: viri in vitis suis gradiuntur, et non declinant a semitis suis. Unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt: sed et per fenestras cadent, et non demolientur. Urbem ingredientur, in muro current, domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi sar. A facie ejus contremuit terra, moti sunt cæci, sol et luna tenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra ejus, quia sortis et facientia verba [Al. verbum] ejus. Magnus enim dies Domini, et terribilis valde: et quis sustinebit eum? Paulo ante commouit quia magis magisque processu orationis appareret, non de armatis aciebus (sicut quidam opinati sunt), sed de bruchis et de locustis narrationem simpliciter institutam. Harum itaque ut vim effectumque signaret, armorum et equitum similitudines congregavit. Nec solum narrandi ambitionem, sed etiam comparandi eruicionem sequutus, ut magnifice quod suscepit, ita etiam eleganter explicuit: et cursum ipsum, videlicet irruentium locustarum, ⁴⁸⁸ incessui quadrupedantium componendo, et sonitum ei crepitu, quem in stipula solet ignis efficere, comparando. Quas quoniam imagines vidit decenter assumptas, multa in eis commemorata industria est: et non solum stridorem atque incursus ignibus equitatuque composuit, sed illud etiam sedulo, quod non sparso, sed composito argmine, pleneque gradu [Ant. gradus; et nux signi] vaderent, plane ut legiones aliquæ sub signis, et centurionibus agentes (quia id posebat terroris causa) signavit. Sicut populus, inquit, preparatus ad prælium, a facie ejus cruciabantur populi omnes, vultus redigentur in ollam. Si vim, inquit, copiarum militaris etiam disciplina componat, ut non vagi et latrocinantium similes, sed per turnas aciesque compositi, constantibus et animis et ordinibus in bello procedant, ante certaminis adventum, ipso facile timore solvuntur hostes, ut plerumque eorum facies futuræ mortis lurido vestiuntur: ita, inquit, agmina nostræ gentis, nec aspectum ipsum ferre ingruentis calamitatis valebunt, sed ad similitudinem ellæ, quam funus infecerit, non solum pallescent, sed etiam penitus atrahentur: quippe quibus nec in campo virium, nec in urbibus murorum succurrat auxilium. Locustarum siquidem agmina, quæ ventura denunciant, officium populationis obvenit, sicut bell. cosissimi viri, quocumque indignatio vel cupiditas vocaverit, excurrunt. Nec solum arva vastabunt, verum etiam intra urbium tecta penetrabunt. Nulla erit impedimento obstantium multitudo: nullum quod irruentes moretur obstaculum: inoffensis callibus victrix turba gradietur. Hoc enim ait: Unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt: sed et per fenestras cadent, et non demolientur. Nec solum, inquit, civitatum ædibus irruentes, quasi publico erunt timore contentæ: sed in penetralia privatarum domorum, furantem instar, intrabunt. Sicque universos regionis istius incolas ^c lætabilis anxietas occupabit, ut eis cæli moveri, et tremere terra videatur, splendorem suum astra subtrahere, palpabilibus tenebris sol ac luna vestiri. Nequaquam autem ^d dubitem universam cum tanto malorum cumulo venturam: quando hæc agmina, ipsæ qui est Omnipotens ductor indicet, et in perniciem reorum tali abutatur exercitu: atque ipse signum præcepti, quo incitentur, attollat: eisque vires, quibus exsequantur sententiam, submini-

^a Lectum antea vitiose exient.

^b Rectius et ad Hebraicum pressius Hieronymiana et Vulgat. Edit., cruciabantur populi: omnes vultus redigentur in ollam. Et redigentur quidem pro mutabuntur ipsæ etiam infra Noster, locum hunc repetens, probat.

stret. Magnus enim dies Domini, et ipso ultionis culta æmbiunque metuendus: cujus deprimementem ruinam non posse tolerari, facies prima demonstrat. Possumus autem has beati Joëlis concionantis querelas, quamvis cum ipso severitatis suæ fragor ad edificandum valentes, tamen per subtiliorem quoque intelligentiam transferre ad animorum figuras: ut per descriptionem calamitatum, quas regionibus totis ob cruciatum peccantium impendere denunciat, squalorem criminosarum mentium signasse credatur. ⁴⁸⁹ Neque enim censura sapientis magis miseros existimat quos æramnis, quam quos vitis viderit subjugatos. Secundum quam regulam, statum profanissimæ gentis, nullis omnino sceleribus abstinentis, tum miseratus, tum indignatus arguit: denuncians primo, se nec facta meminisse, nec futura concedere, quæ suis videat accidisse temporibus, id est, exiguis quidem mole vermiculis, et qui vix capiant non n. animantium, tantam vim ad undarum similitudinem (quæ se continue sequerentur) illatam ut omnem paratum regionis vultumque deleterent.

Residuum enim erucæ comedit locusta, et residuum locusta comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo. Si ergo humanos animos indicanter [Forta judicanter] inspicias, et vitia necdum punita consideres, deprehendens profecto in eis talem statum, qualem regionibus lucis miseranda contulerat. Quatuor siquidem species corruptionis incommoda deferentes, quæ sibi quadam affinitate jungantur, intulit, id est, erucam, et locustam, bruchum, et rubiginem: quas quatuor illis animorum passionibus possumus competenter aptare, spei videlicet, et gaudio, timori, ac dolori. Ex his enim quatuor affectionibus, sed de una origine motionis (videlicet qua afficiamur) emanantibus, universa mala, et diversa pariuntur incommoda. Nos autem ea tali decisione signemus, ut erucam folia tantum arborum virentia persequentem, et locustam saltibus magis quam gressibus promoventem, ad spem referamus et gaudium, quadam nimirum sua saltatione peccantia: e regione vero bruchum et rubiginem, qui absque ulla operis alacritate insidendo inhærendoque consumat, pavori secernimus et dolori. Cum ergo viderimus aliquem per ea quæ dicuntur læta peccantem, ut pote modestiæ et pudoris alioquum, postquam honestatis ornamenta corruperit, etiam patrimonium suum flagitiis victumque submittere, exclamemus licet: Residuum erucæ comedit locusta. Cum vero ediverso alterum adeo ignavia sorvientem, ut nullum decus libertatis existimet, s. d. cum ipse nullo amictu seriæ dignitatis exulset, si eum etiam latere cupientem deprehenderit alicuius superioris improbitas, et sceleribus suis vel a iustorem poposcerit, vel ministrum: aut certe abnuere tentanti, malum aliquod aut quodpiam minetur incommodum, statimque illam videris etiam majoribus, quam putaveras, servitum ire criminibus, dicito cum propheta: Residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo. Secundum hanc itaque regulam, in omnem vitam mortalium si perspicaciter aciem dirigamus, diversis quidem ætjociis, sed in cunctis fere studiis eorum atque temporibus, ubi his prophetæ exclamationibus congrue utamur, offendimus. Tali siquidem vitiorum multiplicatione perfectum est, ut non solum gramina et germina, quasi naturæ generositas interiret, sed ipsa et vinearum, et olearum, ac ficorum, quæ religionis videlicet fuerant instituta mueribus, et poma corrumpenter, et robora. Cum ergo etiam ⁴⁹⁰ sub Christiano, inquam, nomine constitutos, sacramentorumque adoptionis gaudentes, tamen eos nullam virtutum curam habere conspexeris, imo ipsius altaris ministros ambitioni

Videbatur veteri Editori rescribendum lætatis. Is certe Auctoris nostri sensus est. Leviora mendia nos paulo ante emendavimus.

^d Fortasse dubitet rescribendum est.

tantum luxuriamque famulari, miseranter atque indignanter exclama: *Posuit vineam meam in desertam, et fenum meam decorticavit, nudans spoliavit eam, et projecit: albi facti sunt rami ejus, confusum est vinum, elinquit oleum, confusi sunt agricolae, quia messis agri perit.* Ille autem ecclesiarum status, qualem hac potissimum tempestate conspicimus, illam indignationem Dei, quam intremuit propheta, succendit, id est, *Magnus est dies Domini, et terribilis valde, et quis sustinebit eum?* Quo autem sit consilio proditus, qui sustineri nequeat, audiamus.

Vers. 12.-14. — *Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini ad me in toto corde^b, in jejuniis, et in fletu, et in paenitentia. Et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum: quia benignus et misericors est, pater, et multus in misericordia, et praestabilis super malitia. Quis scit si convertatur et ignoscatur, et relinquat post se benedictionem, sacrificium et libamen Domino Deo vestro? Ergo pompam severitatis, quae stipulari egrediens ad vindicandum aeternis Dominus, intuentes, animos desperatione proflibere, speique melioris effectu scitote, illum non severitatis, sed parcendi desiderio terruisse. Neque enim proprii benignitatis oblitus, tam multiplici fragore motae animadversionis insonuit, sed ut in vobis affectum formidinis excitaret. Denique ipsa vos rerum voce compellat, ut ad eum agra denique pectora conferatis, ejusque medicinam aeternis virtutibus obliatis, non solum habitum lugentium, sed totum impleatis affectum, cordaque vestra potius, quam vestimenta rumpatis. Quod cum exaggerantur, tum etiam eleganter admonuit, ut quia mos plangentium est, a pectoris vestimenta diducere, illos quoque quasi admotae pectoribus manus alius ut imprimerentur, admonuit: ac non solum videlicet indumenta, sed etiam viscera, si fieri posset, ipsa rumpere. Verbum quoque accommodatissimum rei, de qua agebatur, invenit: *Scindite corda, et non vestimenta vestra.* Quae utique scissio praeter ambitionem lugentis, discretionem quoque boni malique videtur indicare, et separationem a flagitiis, quorum commixtione sorduerant. In melius ergo mutata propositum, vel ea quae sunt prius male gesta, delle e, quippe quibus causa sit cum benigno, et miseicordi Domino, et praestabili super malitia, id est, qui ejus calmitatis, quam malitiam vocat, remissionem, si compunctos viderit quos comminatione eruerat, libenter indulgeat. Ex usu autem Scripturarum, quasi speciem dubitantis assumpsit, dicendo: *Quis scit, si convertatur, et ignoscatur, et relinquat post se benedictionem?* Quod utique pro reverentia iudicantis inseritur, cuius tantum vult esse terrorem, ut etiam tuta timeantur. *Relinquat autem post se benedictionem, libamen, et sacrificium, et libamen Domino Deo vestro [Al. vestro].* Per ordinem ad praemissa respondit. Supra enim dixerat, magnitudinem egestatis eo usque venturam, ut periret sacrificium et libatio de domo Domini: hic itaque, cum spem solatii correctis ac peccatis entibus vendicaret, adiecit, quod relinqueret benedictionem, quae libamentis serviret altaris.*

^a Consule Praefationem nostram, ubi de hujus Commentarii Auctore disserimus.

^b Supplendum vestro, quod et caeteri libri et Hebraeus textus ipse habet.

^c Ita et laudatus nobis Hieronymianus Ms. liber Palatinus habet pro *et multae misericordiae*. Tum vero haec subnectenda supplendaque fuerunt verba, quae deerant, et praestabilis super malitia, quae et libri alii omnes cum Hebraico exemplari addunt. Auctor ipse

Vers. 15.-17. — *Canite tuba in Syon, sanctificate jejunium, vocate caelum. Congregate populum, sanctificate Ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos, et sugentes ubera: egredietur sponsus de cubiculo suo, et sponsa de thalamo suo. Intus vestibulum et altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, et dicent: Parce, Domine, parce populo tuo: et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur ei nationes. Quare dicant in populis, Ubi est Deus eorum? Familiare prophetiae, ut non sollicita tempora, vel quae dicuntur genera verborum in deinatione custodiant: caeterum sensum implevisse contenti, quasi obvius elocutionibus abutuntur. Unde et nunc cum dixisset, *Egredietur sponsus de cubiculo suo, et sponsa de thalamo suo*, subiecit, *Intus vestibulum et altare plorabunt sacerdotes*, pro eo ut diceret, plorant sacerdotes. Contentus enim officio censoris, non fuit curiosus modorum: vel certe, ut efficacem fuisse liberationem suam proderet, dixit curaturos, quod ut facerent, imperasset. Inter vestibulum iaque et altare, caelum, ait, lamentantium personate: et vos praecipui sacerdotes, quibus sacrorum rituum delectata custodia est, maddentes ora stetitibus, exclamate: *Parce, Domine, parce populo tuo*, et ne hos, quos deerevisti jure hereditario possidere, nunc profanis (quibus cingimur) nationibus execrati fieri, despectuique patiaris: et si nihil aliud, nobis id saltem apud tuam clementiam suffragetur, quod absque tua contumelia perire non possumus. Qui ergo nos tuos credi vocarique servos, ac filios, non solum creando, sed etiam adsciendo, voluisti, noli sinere ut dicant gentes: *Ubi est Deus eorum?* quo videlicet solebant propugnatores gaudere. Quae postquam officio praecceptoris explicuit, vaticinantis continuo fiducia pollicetur, fuisse populi efficacem precatus, et quasi pro zelo stimulatam rerum Dominum, defensionem aeternam recepisse.*

Vers. 18. — *Zelus est, inquit, Dominus terram suam, et pepercit^d populo suo.* Interesse, inquit, propriae dignitati aspiciens, ne gens, quae ipsius proprie nomine censebatur, quasi indigna defensoris periret, et desperatione eam prohibuit, et spe iocunditatis implevit. Ex ejus ergo responsione subiungitur:

Vers. 19.-20. — *Ecce ego mittam^e vos s, frumentum, vinum, et oleum, et replebimini^e ex eo, et non dabo vos ultra opprobrium in Gentibus. Et enim qui ab Aquilone est, procul faciam a vobis: et expellam eum in terram inviam et desertam, faciem ejus contra mare orientale, extremum ejus ad mare novissimum: et ascendet fœtor ejus, et ascendet putredo ejus. Beatus quidem Jeremias et alii prophetae, Assyrios et Chaldaeos dicunt ab Aquilone venturos, et hic ergo Assyrius posset intelligi, nisi, ut supra notari, alias quoque plagas, secundum quod in Deuteronomia sanxerat, profanato populo constaret illatas. Proinde, secundum institutum ordinem, locustas accipiamus et bruchos, quarum amolitionem placatus Dominus pollicetur: qui hoc sane ad gratiam et dulcedinem liberationis adjecit, quod illa agmina in deserto jussit occumbere, ne fœtoris magnitudo de cadaveribus excitati incolis morbum crearet. Ascendet ergo illic fœtor ejus et putredo, quia superbe egit: superbe autem eum egisse pronuncians, haud vicium mentis, caeterum magnitudinem calamitatis expressit.*

Vers. 21.-25. — *Noti tuerre, terra, exulta, et lætare: quoniam magnificavit Dominus, ut faceret. Nolite timere, animalium regionis: qui germinaverunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suum, et ficus, et*

noster in subnexa expositione agnoscit.

^d Excidisse videtur subsequens versiculus, sive prior versiculi pars, et respondit Dominus, et dixit populo suo, quae in eadem verba atque proxime praecedens, populo suo, desinens, facile antiquarii oculos fefellerit. Certe noster ex illa Dominica responsione pergit explanatum, quae subsequantur.

^e Hieronymus ex praepositionem tacet: Vulgata plurimum numero cis praefert; Hebraic. TN.

mea dederunt virtutem suam. Et filii Syon exultate, et lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ. Consequenter ad totam regionem quasi sermo dirigitur, ut ei promittatur recidiva fertilitas, cui fuerat denunciata vastatio. Et per easdem species sermo decurrit, per quas etiam sub adversitate transierat. Dicit itaque, montes pascuis vestiendos, frondosam faciem silvis redire, ficus et vites munera sæcunditatis offerre. Hoc enim est, quod earum virtutem vocavit, quæ quoniam omnia usui sunt hominum mancipata, merito subjecit: *Et filii Syon exultate, et lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem justitiæ.* Coronavit omnino præcedentes monitus eruditionis plena sententia: quæ post depulsionem ærumnarum, et successus optatissimos prosperorum, usurpari a populo gaudia, sed ex quopotissimum deberent parte, signavit: non utique quod fruenda appeterent, sed quod doctorem justitiæ reperirent. *Et filii, inquit, Syon exultate, et lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem justitiæ.* Est quidem, inquit, misericors, et qui una succurrendi virtute depellat tristitia, et secunda contribuat; sed tu, popule meus, in eo potissimum exultare debes, quo cæteris nationibus antecellis: quia doctores videlicet justæ conversationis acceperis, quorum informatu, et modestus ageres et beatus. Quale est illud apud alium prophetam: *Beati sumus Israel, quoniam quæ Deo placeat, nobis nota sunt (Baruch. 4. 4.).*

Vers. 24. 25. — *Et descendere faciet ad vos imbrem matutinum et serotinum^a in principio. Et sic implebuntur^b horra frumento, et redundabunt torcularia vino et oleo. Et reddam vobis annos quos comedit locusta, bruchus, et rubigo, et eruca; fortitudo mea magna, quam misi in vos.* Per diversas species id quod cepit exequitur, et futuram mutationem de tristibus in læta describit. Promissurus ergo sæcunditatem, tempestivi ac serotini imbris prædicavit in lapsum, descendere, inquit, faciet imbrem matutinum et serotinum in principio. Quod Septuaginta, non in principio, sed sicut a principio, transtulerunt, ut facerent sensum: quia offensionibus, quibus annuorum temporum opportunitas erat quasi perturbata, sublatis, ad morem suum annus recurrat: ut pro diversitate seminum, vel tempestivis, vel serotinis arva^b pluvius irrigentur. Quæ tantam sane fertilitatem creabunt, ut et horrea tua superentur, et dolia. Potest ergo hoc quod dixit, tempestivum imbrem et serotinum in principio, sic intelligi, ut signasse videatur ordinem commodorum, nec sit ulla in sensibus contrarietas, quasi quomodo in principio dicitur sit imber, qui etiam serotinus vocatur: sed ut sæcunditatem fructuum pluvia præcessura dicatur, sitque sensus: Mittam primum imbrem, et postea frugum lætitia subsequetur. Quæ cum cultora suos gaudiis viribusque compleverit, oblivione inopia præcedentis infundat, et ærumnæ pergat abolere vestigia: ita ut non solum penuriæ molestia conquiescat, sed etiam detrimenta, quæ præcesserant, suppleantur. Hoc est enim quod dixit, *Reddam vobis annos, quos comedit locusta.* Non utique: ut momenta temporum, sed ut sæcunditas redderetur annorum. Notandum quoque, quia fortitudinem suam et magnam erucam Deus appellavit, et locustam: haud utique, quod ejusmodi vermes ad coeternam Dei potentiam aliqua ratione referantur, sed quod earum mysterio, atque populatu in afflictionem rerum munus implevere ultionis.

^a Discimus Auctoris quoque nostri testimonio, expungendum, quod heic addit Vulgata editio adverbium *sicut*: quod neque Hieronymiani codices, neque Hebraicus textus agnoscunt. Constabit hoc magis ex subnexa expositione, quæ etiam unde illud fluxerit, docet. *Septuaginta, inquit, non in principio, sed sicut a principio, transtulerunt.* Alia ex parte, quam mox Auctor idem noster interserit *sic* voculam, ubi dicitur, *et sic implebuntur, etc.*, eorundem librorum auctoritate hinc videtur ajovenda. Leviora alia quædam

A Erucarum ergo et locustarum ipsa exiguitas potentiam indieat et creatoris et vindicis: qui ubi populos decrevit atterere, nec dentibus bestiarum aliquorum atitur, nec venenis, sed per bruchum et rubiginem opulenta paulo ante regna consumit. Et ideo virtus Dei appellatur, cujus sententiam, quasi strenuus licitor, impleverit.

Cum ergo istorum temporum damna fertilitas, inquit, optata correxerit: [Vers. 26. 27.] *Et comedetis^c, et saturabimini, et laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui vobis fecit mirabilia: et non confundetur populus meus in sempiternum. Et scitis quia in medio Israelis ego sum, et ego Dominus Deus vester, et non est amplius: et non confundetur populus meus in æternum.* Venit autem ex more prophetico, ut quotiens quæ sunt læta promiserit, ita etiam in sempiternum mansura denunciet. Quod vel sub conditione duntaxat, quæ Scripturis celebrata est, debemus accipere, id est, Si illi studiis probitatis insistant, tunc etiam prospera mansum ire: vel certe, quod ad vaticinantis officium aliquid semper de optantis parte conjungat. Potest autem sensus introferri, cui sane processus ipsius orationis alludit. *494* Nam jam supra dixerat, *Filii Syon exultate, et lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ.* Quod quamvis multipliciter possit intelligi, tamen quantum ad rationem temporum respicit, beatum Ezechiam proprio videtur ostendere: quem magno circa cultum Dei studio ferbuisse, fides pandit annalium: cujusque persona regis, sicut præcipue Esaias propheta demonstret, ad significationem majoris negocii videtur electa. Ea ergo, quæ per Ezechiam gesta sunt, ad Redemptoris nostri negocia transferamus: ut illo quidem tempore mediocriter impleta, sub Evangelio vero ingentes cumulos adquisisse videantur. Verus quippe doctor justitiæ ille est, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi (*Coloss. 2.*): qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexerit propter justificationem nostram (*Rom. 4.*): ut justificati gratiam per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Jesu (*Rom. 2.*), et a veteribus liberaremur erroribus, et soli justitiæ subderemur: omnemque præteritam rerum salutarium penuriam nova fertilitate pellentes, et doctrina implemur, et copia, Evangelio pollente: *Querite primo regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia apponentur et adjicientur vobis (Math. 6.).* Sicque non contumetur acquisitionis populus in sempiternum, qui sententiæ Redemptoris innititur: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi (Ibid., 28.).* Illo ergo duce in sui medio commorante, fidelium agmina secunda semper alacriæque consistunt: et quæcunque in certaminibus adversa toleraverint, ea ita sentient prosperis succedentibus antiquari, ut ad latiorum tantum commendationem processisse videantur.

Vers. 28. 29. — *Et erit post hæc: effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filii vestræ: Senes vestri omnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. Sed et super servos meos et ancillas, in diebus illis effundam spiritum meum.* Hujus loci meminit in Actibus Apostolorum beatus Petrus, dicens hanc prophetiam illo fuisse tempore, cum in Apostolos Spiritus sanctus descendit, impletam (*Act. 2.*). Animadvertendum prorsus, quia hoc solum de contextu prophetice orationis Apostolus, quod suo tempori congruebat, assumerit,

nos taciti castigamus.

^b Vitiose hæctenus lectum est *pluvius*, pro quo *pluvius* nos restituitur.

^c Addunt reliqui libri *vescentes*, quod et in Hebræo verbum resonat. Mox pro *vobis fecit mirabilia*, Vulgata *fecit mirabilia vobiscum*, minus recte Hieronymiana Editio *vobiscum* habet. Denique subsequenti versiculo duo verba *et ego*, quæ deessent solenni librariorum errore, sunt autem in reliquis libris omnia, ex eorum auctoritate suffecimus.

id est, *Effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae.* Quia enim linguarum scientiam Apostoli fuerant miraculo consecuti, praedictam hanc effusionem spiritus Ecclesiae doctor ostendit, et prophetiam appellavit linguarum scientiam: quae etsi non de futuris, sed de recentibus Dominicae incarnationis mysteriis disputaret, tamen non nisi virtute sancti Spiritus contigisset. Nequaquam vero solam mentionem donorum fecisse contentus, subjungit etiam illa quae ad pompam terroris aspicerent.

Vers. 30. 31. — *Dabo prodigia in caelo, et in terra, sanguinem, et ignem, et vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, et Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis: et omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Itaque toto continuato illo suadere festinat, quod cum 495 dies Domini, id est, tempus ultimi iudicii cum tanta sit potentia et fragore venturum, ut trepidantibus percussisque sideribus, machina ista velut comb. sta dissiliat, ac sola fides sit quae agmina piorum, mundo collabente, tute-
 B tur: debere illos Evangelio credere, si pervenire cupiant ad salutem. Quia ergo non explanandi prophetæ, sed prædicandi Evangelii curam beatus Petrus susceperat, tantum ex dictis ejus quantum sibi conducebat, arripuit: nec per hoc utique illam explanationem, quam facit contextus, prophetici operis abrogavit. Quod ideo breviter admonemus, ut illorum repudiatur^a audacia, qui temere imperiteque contendunt, hoc solum tempus a propheta indicatum fuisse, de quo Petrus Apostolus disputavit: cum operis, inquam, tota contextio primo populi Judaeorum, deinceps vero nostra tempora quasi cumulum doceat [Ant. doceatur] amplecti. Sicut ergo non officit significati prophetico, ad Evangelii negotia transferendum, quod historiam Judaicam totum volumen exsequitur: ita etiam imo longe magis apud lectorem duntaxat eruditum, nunquam sinitur consequentia fidem negare, si qua prædicatio ex Gentibus, quoque credentium queat negotiis applicari.

Videamus ergo, quemadmodum tenor quasi historicae explanationis incedat. Sub beato nempe Ezechia sanctum Johelem prophetasse colligimus: cuius regis ætate, et gravia instilere certamina, et ingenia miracula. Inter cæteras autem clades, quibus et decem Tribus usque ad translationem leguntur afflictæ, nonnullæ civitates, de Juda quoque et Benjamin sortibus, corruerunt: morbo quoque Judæos, et penuria laborasse deprehendimus. Denique, cum Rupsaces alloqueretur obsessos, et denuciaret interitum, nisi regi Assyrio se protinus dedissent, mala quoque eis famis ac sitis toleranda promittit. Et pro-

^a Haud scio, num magnus Hieronymus Rufino ab ipso, quum summæ invicem essent inimicitia, iniquis haberi potuit, atque acris reprehendi. Ipse enim vero est, quem Noster, ut sæpe alias suggillat, ita nunc audaciæ temeritatis atque imperitiæ accusat: siquidem ipse idem est, qui totam Propheticam sententiam ad reparatæ per Christum salutis tempora et refert, et referendam pluribus contendit. *Quum igitur, inquit, Petrus illo tempore, quo passus est Dominus, prophetiam Joel impletam esse memoret, hoc tantum quaerimus, quomodo et superiora et nudia, et quæ sequuntur usque ad finem voluminis sibi valeant coherere, etc.* Relatis deinde singulis per ordinem locis, a principio usque ad eum ubi scriptum est, *Magnus dies Domini et terribilis, etc.*, atque exinde usque ad hunc, *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, etc.*, videri aut sibi met propositum textum servasse sermonis. Quæ sequuntur, tametsi, quod minime ipse diffidetur, paulo difficiliora, coaptat tamen, ostenditque ex ipso Judaeorum sensu, quæ promissa sunt, in Christo esse complenda: in hoc, inquiens, tantummodo discrepantes, quod illi futura contendunt, nos jam facta convinimus. Adeo et portenta illa cæli terræque eo refert. *In caelo, inquit, quia Sol est versus in tenebras, et*

pter hoc ergo eis misericors Dominus pollicetur, quia tristibus in læta mutatis, damna quoque penuriae suppleantur. Sed quam seriem rerum et temporum fecerit, audiamus. *Effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae, senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. Sicut et super servos et ancillas in diebus illis effundam spiritum meum, et dabo prodigia in caelo sursum.* Prophetico nempe ore instructa promissio. Nam postquam vitæ præsentis commoda percurrit, spiritalia junxit insignia, quibus 496 utique populus Dei præcipue gloriabatur. Consequenter itaque pollicetur, quia præter ista, ut diximus, corporalia bona, revelationum quoque sint ornamenta capturi, et spiritalium donorum abundantiam consequantur. Ergo quod ait, *Effundam spiritum meum super omnem carnem, et utrumque sexum, et variam significavit ætatem.* Denique sequitur, *Prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae: et senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt.* Diversis

videhet revelationum speciebus, ea quæ sunt venturata conspicient. *Sed et super servos, et ancillas effundam spiritum meum,* id est, ab his sanctitatis insignibus sicut nulla ætas, ita nec conditio, quæ vills putatur, excludetur. Cæterum et in servos, si donorum talium inveniuntur capaces, sacra hæc inundatio commeat. Omnia beati Ezechia temporibus, quasi primo duntaxat gradu dicuntur implenda. Quia enim ingruentibus periculis in graves est coarctatus angustias, et contra spem vicinarum gentium sola religione defensus, id-o tempus ipsum cum magno ambitu, et sub pari schemate propheta describit, ad exprimendum nimirum potentiam Dei, cujus ope ex tanto diluvio civitas potuisset emergere. Secundum quem sensum, ordinata nimirum vatis nostri cucurrit oratio. Nam præter consolationem redeuntium copiarum, etiam dona Spiritus, id est, revelationum promisit insignia, quibus ille populus ad Deum specialiter pertinere proderetur: et id-o deberet inter ad-

C versa collidere, quandoquidem non possit vilitate disperire, qui carus Deo perque etiam pretiosus existeret. Ii-so autem de quo loquimur attestante propheta, colligimus etiam somniis aliquid quasi minoribus et familiaribus oraculis, quod ad consolandum valeret, fuisse monstratum. Cujus loci sane occasione, distinguendum videtur quod in Deuteronomio (Cap. 18.) legimus, id est, ne somniis crederemus. Quomodo enim nunc somnia ad sancti Spiritus dona referantur, si illis eis penitus fides abrogata crederetur? Unde apparet, cum utraque sit pari auctoritate sententia, discrimen rationis adhibendum, ac si personæ somniantis causa congruerit: ut sicut illa reverenda

Luna in sanguinem: in terra, quia tum vehementi et insolito motu terra contremuit, ut monumenta aperta, et saxa disrupta sint. Et post aliquanta, Sol quoque est versus in tenebras, quando pendente Dominum suum videre non ausus est: et Luna in sanguinem, quod aut juxta historiam factum esse credamus, et ab Evangelistis silentio præternissum, neque enim omnia quæ fecit Jesus, scripta referuntur, etc., aut certe, etc. Dies autem Domini magnus et horribilis, aut Resurrectionis esse credendus est, aut certe multa post tempora dies iudicii. Sed quia sequitur, Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit, magis de Resurrectionis die intelligendum est. Denique, Verbum quoque effusionis ostendit munera largitatem, quod nequaquam in paucos Prophetas (ut olim fiebat in veteri Testamento), sed in omnes credentes, in nomine Salvatoris, Spiritus sancti dona descenderint, etc. Senes quoque viderunt somnia, quando Paulus jam senes audivit virum Macedonem, etc. Hæc vos pauca Lectori ob oculos posuimus, ut qua injuria ab Auctore nostro contumeliose excipiantur, judicet. De ipsiusmet personæ ex hujus quoque occasione loci, pluribus in Præfatione disserimus

de meritis, ita ista sit de suis aestimata ponderibus : A intelligamus adminiculum aliquod per somnia contigisse. Si vero nihil adsit testimonii, quod vel tempus, vel persona mereatur, imagines somniorum legali esse auctoritate temnenlas.

497 Sed quæ jam ab eo late adjecta diximus, audiamus. *Dabo, inquit, prodigia in caelo et in terra, sanguinem, et ignem, et vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, et Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis; et omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Consuetudo prophetica est, ut quotiens annunciat Deus vel ad propugnandum, vel ad ulciscendum cum indignatione insurgens, mutataolorum facies, et elementa ipsa trepidantia describantur. Quale est illud apud beatum David, qui occursum et habitum ætherei propugnatoris effugiens, *Ascendens, inquit, fumus in ara ejus, et ignis a facie ejus exardescet, carbones succens sunt ab eo, inclinavit celos, et descendit,* et reliqua. Secundum hunc ergo modum, ut diximus, ex legis more venientem, etiam nunc propheta sub tempore animadversionis cœlitus inferentæ, elementa ignibus pervadenda, sidera vel fumo vestienda, vel sanguine, natura promittit. Non quod ita hæc ut dicuntur effecta sint, sed vel quod ejusmodi apparatus celorum præsulis conveniret, vel ita facilem effectum ejus sententia duceret, quasi eam consternatus orbis, et cursitantia elementa perduceret : quod tanta postremo reorum animos occuparet anxietas, ac si polorum machina solveretur, atque Luna sanguinesceret, terra cinere esceret, astra nigrescerent. Quod ergo metuendum animis accidebat, sic narratur, quasi ipsis eveniret elementis : ultima siquidem illa creditur et una convulsio, sub ipso videlicet fine mundi, vel terris, vel sideribus inferenda. Illo autem propheta (de quo discerimus) in tempore, non caelo ac terris (ut supra dixi) ejusmodi perturbatio, sed solis reorum mentibus incidisse [Ant. insidisse] est. Cujus quoniam speciem modumque deprehendimus, narrationis quoque verum investigemus.

Pronunciat ergo illa omnia, quæ beati Ezechie temporibus leguntur impleta. Quia enim decem jam tribubus ad Medorum arva translatis, in Judæ fines Assyrius irrupit exercitus : et cum Sennacherib urbem alias obsideret, ad Jerusalem Rapsacem quemdam cum magna copiarum parte direxit, qui ad deditio-nem populos (ut supra dicere cœperamus) Hebraico sermone, cujus erat peritus, illiceret : cœperunt impendio hi qui muris præerant postulare, ut Syro sermone, et non Hebraico loqueretur. Tunc Rapsaces pondus maximi terroris adjecit, asserens se clades maximamque perniciem, non paucis stummatibus, cæterum universæ genti, nisi imperium reciperet, attulisse. Quibus minis adeo et beatus Ezechias, et reliquæ sunt ipsius populi comminutæ, ut ad Isaiam prophetam toto lachrymarum ambitu verterentur, dicentes : *Venerunt filii usque ad partum, et virtus non est parienti, id est, in eam se coarctationem spiritus pervenisse, quam tempore partus edendi^b usu filii, si virtus non esset in pariente, sentirent.* Sub illo ergo æstu imminenti discriminis Ezechia Judæisque post se, et Sol nimirum videbatur in tenebras, et in sanguinem Luna converti, antequam veniret dies Domini magnus et horribilis, qui illa videlicet mortem atrocis exitii transferret a populo Judæorum, et ad Assyrios subita virtute converteret. **498** proinde diem Domini et magnum vocavit, non quod tristis esset fidelibus, sed quod operis majestate reverendus.

Denique sequitur : [Vers. 32.] *Et erit : omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quis in monte Syon, et in Jerusalem erit salvatio.* In illo inquam monte, in quo minimum defensionis fore paulo ante virum pollicebatur attritio : in illa, inquam, urbe, quæ

^a Magis placeret sanguinis : sensus nempe est, sidera in sanguinis naturam convertenda.

populos suos libertati, sicut edendos unudo huic filios mater imbecilla [imbecillis] conceperat, imo quæ pariendi viribus destituta, indubitatum foetui minaretur exitum, apparuit subito tam gloriosa defensio, ut præter eam nusquam esset certa salvatio. *Et erit : omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quia in monte Syon et in Jerusalem erit salvatio, sicut dicit Dominus, et in residuis quos Dominus vocaverit.* Hæc autem universa, quæ cum summa propugnatoris Dei nostri laude perfecta sunt, tempore incarnationis Domini-cæ cumulatus in donis spiritualibus docentur impleta : ita ut ipsa quæ patrum temporibus præcesse miracula, non solum historicam, sed etiam propheticam vim habuisse videntur : quippe ad eorum significationem valentia, quæ longe post redderentur. Sic enim tempore Domini-cæ Passionis, cum acerbissimam mortem vitæ auctor intraret, diem medium nox improvisa subluxit. *A sexta, inquit, hora tenebræ factæ sunt usque ad horum novam [Math. 26.] :* ut quod splendoris ingeniti decus atro sydus ore deposuit, ad officium videretur vel lugentis respicere, vel timentis : quia nollet contumeliam creatoris, vel Judæorum factum intneri, antequam dies Domini magnus et horribilis adveniret : videlicet, antequam gloria resurrectionis emicaret : vel certe dies ille quem Dominus noster in Evangelio, quasi sub gemina narratione digesserit. Nam cum ultimi temporis signa contraderet, prius Jerosolymorum descripsit exitum, et quibus calamitatibus Judæorum regio completeretur. Sicut ergo illic eversioni Jerosolymorum finem orbis adiunxit, ita etiam omnis ista apud prophetam elementorum astrorumque concussio, plene sub mundi fine peragetur : *Quando, ut ait Beatus Petrus, cæli arduentes magno impetu transibunt : et elementa ignium ardoribus decoquentur [2. Petr. 5. 10.]*. Tunc [Ant. Nunc] enim fides sola proteget suos, et qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. *Quia in monte Syon, et in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus ; et in residuis, quos Dominus vocaverit.* Jerusalem, inquit, cælestis, quæ est mater piorum, municipatui adscribentur omnes qui ad gaudia æterna migrabunt : qui tamen omnes residui nominantur, quia multi sunt vocati, pauci autem electi [Math. 13.]. Sed videamus et reliqua.

CAPUT III.

Vers. 1.-5. — *Quia ecce in diebus illis et in tempore illo, cum convertero captivitatem Judæ et Jerusalem : congregabo omnes Gentes, et adducam [Al. deducam] eas in vallem Josaphat : et disceptabo cum eis ibi super populo meo, et hereditatem mea Israel, quos disperserunt in nationibus, et terram dividerunt meam. Et super populum meum miserunt sortem, et posuerunt puerum in prostibulum, et puellam venderunt pro vino ut biberent.* Terminato illius, quæ in longum processerat [Ant. præceserat], significationis excursu, **499** revertitur ad tempora, de quibus vaticinium fuerat exorsus, et immoratur eis quæ propediem cernit implenda : ut vel eorum attestatione confirmet etiam illorum fidem, quæ longe post ventura promisit : vel ut ostendat se non deposuisse studium consulendi, per hoc quod impetum vaticinantis assumserit ; ac si diceret : Si illa quæ olim ventura sunt temporis sui rationibus invitentur, nunc vero quod instat et imminet, exsequamur. Nempe jam decem Tribus, Assyrio transferente, migrarunt Judæ in sortem infestus populatur exercitus, nec spes ulla virium, quibus obsistamus, remansit. Denuncio ergo quod nunc potissimum propugnator occurrat, et captivitatem populi sui, Judæ scilicet, quæ jam videbatur inhiare, depellat, ac post desperationem salutis ejus, ultionis gloriam quæ toto celebratur orbe, contribuat. Cum enim ad obsidionem Jerosolymitarum Assyria multitudo convenerit, ita eos, inquit, sciamus subjacere

^b Sed neque hæc usu placet ; fortasse usque rescribendum est, aut quid simile.

vindictæ, ut non tam ad bellum concitati, quam ad tribunal videantur exhibiti. Cum ergo cœpero disceplationem movere in vallem Josaphat, remunerabo Assyriis diversisque hostibus, quod merentur, ut et proceres absumat immissa pernicies, et malis captivitatis gens relictæ subjaceat: atque populi mei filios qui in servitutem, aut turpitudinem vendiderunt, ipsi quoque patiantur arbitria nundinantium: sentiantque quales sint antea fructus audaciæ, qui ob hoc, quo.1 mea nuper arva pervaserint, patiuntur agrorum suorum acerbissimos divisores.

Vers. 4.-8. — *Verum quid vobis et mihi, Tyrus et Sidon, et omnis terminus Palæstinarum? Nunquid ultionem vos reddidit mihi, et ulciscimini vos contra me? Cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum. Argentum enim meum et aurum tulistis: et desiderabilia mea et pulcherrima intulistis in delubra vestra. Et filios Judæ, et filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum, ut longe faceretis eos de finibus suis. Ecce ego suscitabo eos de loco, in quo vendidistis eos: et convertam retributionem vestram in caput vestrum. Et vindam filios vestros, et filias vestras in manibus filiorum Juda, et venudabunt eos Sabæis, genti longinquæ, quia Dominus loquutus est.* Vicinorum, quibus circumdati erant Judæi, iniquitatem et odium, vel levis sæpe detegebat occasio. Nam 500 quoniam propriis viribus Judæos oppugnare non poterant, majorum hostium jungebantur agnibus. Quod eorum facinus carmen accusans, *Tabernaculum*, inquit, *Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab et Agagæ, Gebal et Ammon, et Amalech, et alienigenæ cum habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis: facti sunt in susceptionem filiis Loth (Psal. 82).* Secundum hunc ergo morem, conterminæ nationes ad evertendam Syon cum Assyriis copias miscuissent, convenit eos divini censura sermonis, et quasi causam ab eis talis poscit injuriæ. Deinceps vero convictorum et tacentium parti respondit, ne forte memoriam præteriti doloris assumerent: quando videlicet filii Israel egressi de Ægypto, Jesu Nave duce, terram Repromissionis intrarunt, et traditam sibi certis di-

A mensionibus possederunt. Nantiqua ergo rebeli spiritu illud, ait, tempus paratis ulcisci? et quasi inventa opportunitate, occupatos fines recuperare contenditis? Sed si ejusmodi vos meditatio concitavit, et imbecillitatem, et profanitatem vestram irruens vindicta convincet. Non solum enim nihil valebitis de antiquis mutare decretis, sed sub ipsorum potestate sistetis, quos oppressum ire vestris conspirationibus æstimatis. Per species autem varias mala captivitatis enumerat, quæ pro nocentium nimirum arbitriis inferantur. Atque ideo, cum dixisset, quia aurum et argentum aviditate prædantium sustulissent, addidit, *et desiderabilia mea, et pulcherrima intulistis in delubra vestra*, ut vel reliquam videlicet suppellectilem, vel monilia diversa signare. Cum his etiam domorum ornamentis etiam piguora miscrorum venundedistis: quod qualem orbatis parentibus creet dolorem, illatu [Ant. illatum] vicissitudinis sentietis. Eo quippe, cuius judicium convulsus ire tentatis, vindicante, tempus adveniet, ut non solum gaudia Judæi liberationis acquirant, sed etiam vindictæ voluptate pascantur, dentque venum vestros filios non vicinis gentibus (a quibus sperent recursum), sed populis Saba, quem Gentiles literæ Meroen vocarunt. Quod totum sane vel statim post Assyriorum exitum, vel post reversionem de captivitate Babylonia, Machabæorum temporibus videtur impletum. Notandum autem, quia non omnia quæ illis sunt gesta temporibus, ad spirituale intelligentiam, id est, significationem Evangelicæ muneris probabiliter 501 e transferuntur, sicut alia quæ paulo ante diximus de commotione siderum, de magnitudine prodigiorum, de effusione donorum: quæ et illis videlicet temporibus contigerunt, et sub Dominica passione, vel ultimo ejus Judicij cumulatus impleta implendaque creduntur. Haud ergo, inquam, eo modo cuncta, quæ his propheta subiexuit, ad spiritalem intelligentiam copulantur. Quos enim Tyrios, quosve Sidonios, vel reliquos Palæstinarum terminos ambientes, præter simplicem intelligentiam suos, icabimur, ut eos fidelium liberos vendidisse singa-

* Libri alii cum Hebræo, reddetis mihi, et si ulciscimini, etc.

† Ptolemæi Arabia Sabæos collocat Macoretas inter et Anchitas supra montem Climaca. Agatharebides quoque Sabæorum gentem omnium maximam vocat, κατὰ τὴν Ἀραβίαν, per Arabiam. Eustathius in Dionysium eosdem putat, quos hic Sabas, Σάβας vocat, eosque proprie Arabiam Εὐδαίμονα, Felicem, habitare tradit. Sed postea ex eodem Dionysio, et in Perside inveniri eos, notat, εὐδαίμονα δὲ καὶ Περσίδαί. Præterea in India, καὶ Ἰνδίων ἔθνος οἱ Σάβας εὐδαίμοναί. Denique in Thracia, ἤσαν δὲ καὶ ἔθνος Θρακίων Σάβας. His addo Hieronymum in eundem hunc Joelis locum. Sabaim, inquit, gens trans Indiam dicitur, de qua fuit et Regina Saba, quæ venit, etc. Licet quidam Sabæos Arabes suspicentur. Jam itaque inter varias Auctorum sententias, neminem vides, qui cum Nostro faciat, et Meroen interpretetur, sive ex illa peninsula aut insula Æthiopiæ sub Ægypto, Sabæos accersat. Etenim Meroe regio cum ejusdem nominis oppido, Nilum inter et Astifloram fluvios jacet, quod Veteres ac recentiores Geographi tradunt. Accepisse autem Noster videtur, non ab Ethnicis, ut credi vult, Scripturibus, sed abs Josepho, qui lib. VII. Antiquit. cap. 2. Regnam Sabæ, quæ ad Salomonem venit, Æthiopiæ Reginam fuisse arbitratus est, et superius, sive libro II. cap. 5. urbem Sabam regiam Æthiopiæ vocat, quam postea Cambyses Meroem de sororis suæ nomine appellavit. Nec vero negarim, fuisse etiam in Æthiopiæ Sabam et Sabæos, sed propositum locum quod spectat, ausim Auctorem nostrum erroris arguere, et tunc illum, Josephum inquam, a quo sibi lucum fieri passus est. Ut enim omittam, Æthiopiæ Sabam minime esse thuris fertilitate celebrem, ut ea est maxime in Arabia Felice prope sinum Arabicum, quo

nomine in Scripturis laudatur: illa, sive quæ in Æthiopia est, per Samech scribitur סבא, hæc vera Arabia שׁבא per Shin. Probe utramque distinguit Psalm. 72. v. 16. munera offerent reges סבא וסבא, Shaba et Saba: quorum primum Græcus Interpreta Ἀράβων, ex eoque vulgatus Arabum vertit, alterum Saba. Nimirum hic etiam, cuius causa hæc disseminimus Joelis locus per Shin scribitur סבאשׁ, ut minime de Æthiopiis, sed utique Arabibus Sabæis intelligas sermonem esse.

* Persequitur Hieronymianam expositionem hujus quoque luci carpere, quam Saucius quidem Pater primo ex Hebræorum ipsis traditionibus expressit, qui prophetica sententiam impletam non distenter tempore captivitatis Judaicæ, quando victi ipsi sunt a Romanis. Sed et valde congruas in eam rationes ipse subnectit: quia, inquit, post diem Domini magnum, et horribilem hæc futura dicuntur, quæ Apostoli in Resurrectione Domini interpretantur... magis de Romanis est intelligendum, quod Vespasianus et Titus Romæ Templo Pacis ædificato, vasa Templi, et universa donaria in delubra illius consecrarunt. E paulo post: Hoc illi (Judæi) referunt, ut ultionem Sanguinis Christi et subversionem Jerusalem, quæ Dei judicio accidit contra Tyrum et Sydonem per se accidisse confirmet. Nos autem juxta ceptam tropologiam, Tyrum et Sidonem et Palæstinos eos interpretemur. qui Dei populum coangustant, et tribulant, etc. Tum, Haereticus quoscunque deceperit, et sua fecerit adorare simulacra, filios Juda et filios Jerusalem vendit Græcia, sive Gentilibus, et eos de Christianis Ethnicos facit, ut exterminet de finibus suis, etc. Hæc sunt quæ Noster pergit singula exagitare. Jurene, an injuria, peues Lectorum e-uditum judicium esto.

mus? Quos si tamen, quia ^a pellexerunt ad vitia, venum etiam tradidisse fingamus [Ant. fingantur], quomodo eis tandem vicissitudinem comminabitur, ut nos videlicet mercatoribus Sabæis eorum denovo filios contradamus? Proinde tenenda illa intelligentiæ regula, ut cum tenore simplici instituta currat oratio; per excessus interdum vaticinio congruentes, ea intersonent, quæ futuris etiam possint convenire mysteriis. Sed peracto rursus officio, ad propositum sui temporis res ducatur; ac per consequentiam, vel comminationis, vel exhortationis incedat. Unde et beatus Joel, postquam impetu prophetandi extremis etiam seculis ventura, sed breviter, indicavit, ad temporis sui rationem revertitur: conterminisque hostibus exitia comminatus, pergit ea gaudia, quæ jam appropriare conpexerat, explicare, ut et longe post ^b venturis fidem faciant, quæ propediem denunciat exhibenda: et eos, quibus consolationem parat, percipienda jucunditate perfundat. Pompam autem subrogat, ut instituerat, nunciandis.

Vers. 9.-12. — *Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscite robustos. ^c Accedant, ascendant omnes viri bellatores. Concidite aratra vestra in gladios, et ligones vestros in lanceas. Infernus dicat, Quia fortis ego sum. Erumpite, et venite omnes gentes de circuitu, et congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos. Et consurgant, et ascendant gentes in valle Josaphat. Quanta belli cupiditate ad eversionem Juda descendere, imagine exhortationis hujus, vim judicii continentis, expressit. Omnis, inquit, cultor agrorum arma corripuit, in gladios falces, et vomeres in pila mutavit. Nonnulli etiam vel iubei litate corporis, vel præjudicio senectutis negotiis bellicis abnuentes, tamen sponte ad prælia cucurrerunt: præ multitudine videlicet copiarum, quas tam Assyrius belli princeps, ^d 502 quam reliqui minuti et contermini hostes irabebant, indubitata se polituros victoria suscitantes: qui sane propugnatoris nostri profundum consilium ^d nesciitis. Nam cum ad vallem Josaphat, id est, ad obsidionem Jerusalemorum sup-^rbo, inquit, ac truci spiritu omnis vestra convenerit multitudo, tunc in vos capiet versuram justa pernicies. Et quoniam sic in me contumelias direxistis, sicut solebatis in obvios tela jaculari: inde trepidabit, id est, sentietis exitum, unde nequam suspicari omnino poteratis. Id est, nullæ acies laborabunt adversum vos signa proferre, nec aliquis clamor pugnantium personabit: cæt ruin omnes una nocte, feriente Angelo, corruentis: et quasi magui certaminis incapaces, cum quodam despectu atque derisu, nocturna atque jucunda au-^e ea quies æterno deceptos tradet sopori.*

Vers. 13.-16. — *Po, uli, populi in valle concisionis: quia juxta est dies Domini in valle concisionis. Sol et Luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum. Et Dominus de Syon rugiet, et de Jerusalem dubit vocem suam. Et movebuntur cæli et terra, et Dominus spes populi sui, et fortitudo filiorum Israel. Rite, inquit, Josaphat vallis concisionis locus vocatur: sicut enim opinabantur hostes, iste erat Judæorum futura concisio. Verum quia eos spes profana*

^a Pro *pellexerunt*, videtur vetus Editor maluisse *populerunt*, quod nihil est. Omnino autem quod nox erat librorum vitium, ex quo omnis sensus deperiebat, non intellexit: lectum quippe hæcenus est, *venam etiam tradidisse pro renam*, etc. quod nos restitimus. Auctor ad propositum versiculum respicit, *Et filios Judæ, et filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum*, etc.

^b Antea *ventis* legebatur: quod ne typographi mendam putes, vetus Editor Italico, ut vocant, caractere distinxerat, et pro sacri contextus verbo acceperat.

^c Hæc verbum *Accedant*, quod subsequenti similitudine exciderat: tum illud *vestra*, post *aratra*: denique *Dominus*, post *faciet*, quæ et in Hebræo, et in libris plerisque omnibus habentur, sufficimus.

A destituit, et in ipsos est direrita sententia ultionis, vallis hæc concisionis, sed Assyriæ, nominabitur: ad quam primo cum hostiles copię convenissent, tanta in Jerusalemis conclausa anxietas et formido pervasit, ut eis neque magna quicquam astra lucerent. Verum cum ulciscendi operam Omnipotens propugnator assumeret, illæ tenebræ quas angor animi creabat, barbarorum et animis et oculis inciderunt: atque ad vindicandum Deus noster tanta majestate prosilivit, ut non solum clamorem instar bellantium ducum, sed rugitus quosdam videretur et fremitus edidisse. Quorum videlicet virtutem et magnitudinem haud solum corda hominum, sed nec ipsa posseat elementa proferre. Ait quippe: *Dominus de Syon rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam; et movebuntur cæli ac terra. Et Dominus spes populi sui, et fortitudo filiorum Jerusalem.* Fiet ergo, ut diximus, ista conversio, ut tenebras, quas nequaquam astris, sed timentum pectoribus insidentes, Judæorum primo gens senserat, deinceps ita hostium turba patiatur, ut videantur et astra nigrescere, et elementa nutare. Filiis ergo Israelis fortitudo continget, ⁵⁰³ scientque docti rerum periculis, quia Deus eorum dominus sit universæ terræ, qui tamen in monte Syon ob nimiam clementiam dignetur habitare.

Vers. 17. 18. — *Et erit Jerusalem sancta, et æcici non transibunt per eam amplius. Et erit in die illa, stillabunt montes du'cedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ. Facies, inquit, totius regionis de tristibus in læta mutabitur. Et quoniam peculiare nostræ gentis insigne est, ut sancta dicatur, non solum Templum, sed etiam tota urbis mœnia ita reverenda faciet admiratio prosperorum, ut nemo eam profanus adire posse credatur. Dulcem autem libertatem tanta consequetur ubertas, ut non solum de alveariis [Al. alvariis] aut arboribus, sed de ipsis montibus videantur mella defluere, atque in fontanorum rivorum gratiam torrentes quique mutari, ut continue videlicet fluentium copiam non deperiant. Hanc autem, inquit, novam venarum felicitatem, de illo fonte, qui de domus Dei erumpit ^f adytis, consequentur. Quæ omnia utique vel pro exaggeratione dicuntur, vel quod populi, recuperata salute gaudentes, ejusmodi patiantur affectus: ut sicut supra tristibus, et in ultimo discrimine constitutis obscurari astra et elementa tremere videbantur; ita rursus gaudii effusione, temulentis lac videatur manare de rupibus, mella de montibus, torrentes camulari fontibus, variisque floribus non solum præta, sed etiam saxa vernare: fontem quoque egressum iri de domo Dei, qui *torrentem spinarum* riget, id est, loca quæ erant verpibus occupata, faciat opportuna culturis, per id quod continuo rigationis fontem suppeditet. Caput jam iste contextus, quæ Jerusalem felicitas predicatur, etiam Ecclesiæ sacramenta, quæ et impugnationem adversari e potestatis, et Judæorum pariter Gentiliumque perpeffa est, sed cunctis eis ad nihilum, aquæ instar, diabentibus mirabili more convaluit, et ad fines orbis terræ vinea dilatata processit, oppressaque idolorum profanitate, convaluit, atque in quodam solio percepit domina-*

^d Aut *nesciitis*, aut quid simile rescribendum videatur.

^e Adludit subsequenti versiculi 17. priorem partem: *Et æcietis, quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion monte sancto meo.* Ex quo etiam loco discere est, quam diversa olim ab ea, quæ nunc obtinet, esset versuum partitio.

^f Correximus ita nos, qui *de domus Dei erumpit adytis, consequentur*; id est, populi, sive gens nos, quæ modo laudata est, obtinebunt. Antea vitiose, et nullo sensu, *de domo Dei erumpit, adytis consequentur*. Adludit Auctor propositi versiculi 18. alteram quam tacet partem, et *fontes de domo Domini egredientur, et irrigabunt torrentem spinarum*.

nonis augusta dignitate consedit: quantumque ad institutionis ejus regulas aspexit, ita præceptorum sanctitate vallata est, ut nemo valeat per eam alienus, id est, profanus criminosisque transire. Quidni? cum pro ea se Christus tradiderit, ut exhiberet sibi ecclesiam non habentem maculam aut rugam (Ephes. 5.), sed quæ sancta et immaculata consisteret. Hæc ergo virgo æterni regis dicata consortio, sicut in præsentia ab improbis quibusque virtutum institutione, ita in futuro seculo, præmororum quoque **504** felicitate dirimitur, ut nemo in eis tabernaculis conquiescat, nisi qui ingreditur sine macula (Psal. 14), operaturque justitiam. Cui ergo municipatus illius felicitate [F. felicitas] æterna contigerit, ita inebriabitur ubertate domus Dei (Psal. 55.), ut voluptatis sanctæ quodam torrente poterit, sentiatque, dolorem aut mororem pariter aufugisse. Quæ beatitudo sicut plena resurrectionis tempore conferetur, ita et in hac vita partem ejus maximam sibi Apostoli eorumque discipuli vendicaverunt. A persecutoribus siquidem verberati, lætabantur, quia meruissent pro nomine Christi contumeliam pati (Act. 5.). De his ergo celestis monibus doctrinarum salutarium videmus mella fluxisse. Teste enim propheta, dulcia sunt piorum faucibus eloquia Dei, super suavitatem mellis ac favi (Psal. 18.). De Apostolorum, inquam, pectoribus vivificantia mundo fluentia manabant, et ex dumetis, in quæ [Ant. qua] inciderant, picta floribus ingravata frugibus arva reddebant. Quidni? cum abundantiam de illo fonte perciperent, ex quo qui bibisset, non

sitiebat uteris, sed flumina de ventre illius fluebant aquæ viventis (Joan. 14.). Per hæc itaque donorum incrementa conspicuis ad cumulum felicitatis, vindictæ dulcedinem pollicetur.

Vers. 19. — *Ægyptus, inquit, in desolatione erit, Idumæa in desertum perditionis, pro eo quod iniique egerint in filios Juda. Et effunderunt sanguinem innocentem in terra sua.* Concluit ad temporis sui vaticinium propheta sermonem. Et sicut supra Tyriis ac Sydoniis denunciavit vicissitudinem calamitatis: ita nunc Ægyptiis, et Idumæis ob eadem scelera comminatur. Quod quidem nos ad Ecclesiæ negotium ea poterimus ratione transferre, si Idumæos et Ægyptios, crudeles ac tenebrosos animos nominemus.

Vers. 20. 21. — *Et Judæa in æternum ædificabitur, et Jerusalem in generatione et generationem. Et mundabo sanguinem eorum, quem non mundaveram, et Dominus commorabitur in Sion.* Assyriis, inquit, aliisque populis, qui cum eis arma sociaverant, mirabili ultione deletis, incolæ Syon in omnibus spebus et actibus augebuntur, curamque religionis assumunt meque sicut protectore, conspicui. Quod sicut ex parte sub Ezechia legimus effectum, ita etiam cumulatus sub Dei et hominum mediatore prædicamus impletum. Mortuus est siquidem propter delicta nostra, resurrexit propter justificationem nostram (Rom. 4.), ut iustificati ex fide pacem habeamus ad Dominum: qui commorari se in media Syon urbe promisit dicendo, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi (Matth. 28.).*

* Antiquarii videtur errore scriptum *ædificabitur*, nam et Hebræus אבד, et Hieronymiani libri omnes *habibabitur*, p. afferant.

COMMENTARIUS IN AMOS PROPHETAM.

505 Explanat'one sancti Joelis, prout captus noster, adjuvante Deo, protulit, absoluta, ipsa muneris serie vocatur ad tertium prophetam, qui dicitur Amos, virum nominis generis humilitate, quam virtutis eminentia gloriantem. Nullis quippe parentum fultus insignibus, solis meritis ut in prophetarum numero locaretur, obtinuit: prophetarum, inquam, qui non solum magisterium Synagogæ, sed etiam fundamentum Ecclesiæ præstiterunt, teste magistro Gentium, qui ædificari Ecclesiam super doctrinam apostolorum prophetarumque (Eph. 2.), commendat. Ergo ad illum cætam siderea luce radiantem, etsi nullo adjutu clariorum natalium, morum tamen, ut diximus, ac totius vitæ sanctæ profectus est; abunde ipso, etiam si nihil sermone docuisset, probaturus exemplo, quia ad capescendam veram felicitatis gloriam, pietas mentis devotioque sufficeret, quandoquidem impedimentum ei nec paupertas possit nec obscuritas comparare. Et quia quantum meruit cognovimus, quid docuerit audiamus.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Verba Amos, qui fuit in pastoralibus Thecæ [Al. Thecæ]: quæ vidit super Israel in diebus Osee regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel, ante duos annos terræ motus, et dixit.* Animadvertendum primo, quod eadem sunt hujus tempora, quæ etiam præcedentium prophetarum, Osee videlicet et

C Joelis, tum siquidem cum maxime in decem Tribubus, quæ **506** Israel appellantur, servabat impietas, et omnino quasi discernendi [Ant. discernendis] luminibus effossis, ten brax, quibus se induerat, populus diligebat, ita ut nec salutaribus monitis, nec severis verberibus quicquam omnino respuerit, sed impietati impudentiam copulantes, ut culpas suas pariter et miserias viderentur amplecti. Quia ergo Dominus nosse mueri se ultionis accingens, id ipsum variis prænucciabat modis, quippe cum emendandi potius, quam puniendi commoveret intentio, prænucciatur quæ se noverit illatorum. Ante duos, inquit, annos quam prodigiali motu terra quateretur, quod factum esse, licet Regum non prodatur historia, tamen nos ipso propheta sumus auctore contenti: nec dubitamus indicem venturæ calamitatis terrarum commotionem præisse. Ergo per interposita temporum spacia, quæ vindictam æ serius diferebant, ut de emendatione cogitet, populus admonetur, et sit pompa terroris, ne molem ipsam terroris incipiant experiri. Quæ sane dispensatio cum nihil apud illos promovet, non solum securitate, sed excusatione privantur. Concionatoris autem ipsius, qui revelationum magnitudine sublimetur, anxadvertenda mediocritas est: quia istam qua inclaruit dignitatem, solum cum esset morum, non etiam natalium, sicut alii, suffragio consecutus (quorum videlicet majores in titulis collocantur) tamen vitem qua exercitus erat, non celavit industriam: sed in

* Antea serio legebatur, pro quo serius rescriptimus.